દોઢ સદી પાર, નવી સદીઓ માટે તૈયાર
ગુજરાતમિત્ર ૧૬૨ વર્ષ
રવિવાર ૨૯ ડિસેમ્બર, ૨૦૨૪

ભારતનો મોસ્ટ વોન્ટેડ આતંકવાદી મસૂદ અઝહર જાહેરમાં બહાર પણ નીકળી શકતો નથી

ભારતના વિમાનનું અપહરણ કરીને આતંકવાદીઓએ જે ને છોડાવ્યો હતો તે મસૂદ અઝહર છેલ્લા પંદર વર્ષથી સારી જિંદગી પણ જીવી શકતો નથી. જે રીતે વિદેશની ધરતી પર ભારતના એક પછી એક દુશ્મન ખતમ થઇ રહ્યાં છે તેનાથી તે એટલી હદે ફફડી ગયો છે કે, તેણે જાહેરમાં બહાર નીકળવાનું પણ બંધ કરી દીધું છે. હાથે કરેલા હૈયે વાગે તેવી હાલમાં તેની સ્થિતિ છે તેમ કહીએ તો પણ ખોટું નથી.

આતંકવાદી સંગઠન જૈશ-એ-મોહમ્મદનો ચીફ અને ભારતના મોસ્ટ વોન્ટેડ આતંકી મસૂદ અઝહરને હાર્ટ એટેક આવ્યો છે. મીડિયા રિપોર્ટ્સ અનુસાર મસૂદ અઝહર અફઘાનિસ્તાનના ખોસ્ત પ્રાંતમાં આતંકીઓને ટ્રેનિંગ આપી રહ્યો હતો. અહીં જ તેને હાર્ટ એટેક આવ્યો હતો. હાલ તેને સારી સારવાર માટે પાકિસ્તાન લાવવામાં આવ્યો છે.

મસૂદ અઝહરની કરાચીની મિલિટરી હોસ્પિટલમાં સારવાર ચાલી રહી છે. જો કે તેની હાલત અંગે કોઇ માહિતી મળી નથી. ઈસ્લામાબાદથી કાર્ડિયોલોજિસ્ટ પણ સારવાર માટે આવી રહ્યા છે. અહેવાલો અનુસાર, તેને ટૂંક સમયમાં રાવલપિંડી મોકલવામાં આવી શકે છે. મને શરમ આવે છે કે મોદી જેવો નબળો માણસ આપણને પડકારે છે કે નેતન્યાહુ જેવો ‘ઉંદર’ આપણી કબર પર નાચે છે... મને કહો, મારી બાબરી પાછી મેળવવા માટે લડી શકે એવા 300 લોકો પણ નથી? સંસદ હુમલા સિવાય અઝહર પઠાણકોટ-પુલવામા હુમલાનો માસ્ટરમાઈન્ડ પણ છે. સંસદ હુમલા સિવાય મસૂદ 2016માં પઠાણકોટ હુમલાનો માસ્ટરમાઇન્ડ પણ છે. આ કેસમાં દિલ્હી પોલીસની ચાર્જશીટ મુજબ, મસૂદે ભારત પર હુમલા માટે જૈશ-એ-મોહમ્મદના કેડરનો ઉપયોગ કર્યો હતો. તેણે 2005માં અયોધ્યામાં રામજન્મભૂમિ અને 2019માં પુલવામામાં CRPF જવાનો પર પણ હુમલો કર્યો હતો. આ સિવાય મસૂદ 2016માં ઉરી હુમલા અને અફઘાનિસ્તાનના મઝાર-એ-શરીફમાં ભારતીય વાણિજ્ય દૂતાવાસ પર થયેલા હુમલા માટે પણ જવાબદાર છે. મસૂદ અઝહર 29 જાન્યુઆરી, 1994ના રોજ બાંગ્લાદેશથી વિમાનમાં બેસીને ઢાકાથી દિલ્હી પહોંચ્યો હતો. 1994માં અઝહર નકલી ઓળખનો ઉપયોગ કરીને શ્રીનગરમાં પ્રવેશ્યો હતો. દરમિયાન આતંકવાદી ગતિવિધિઓમાં સામેલ થવા બદલ ભારતે તેની અનંતનાગથી ધરપકડ કરી હતી. ત્યારે અઝહરે કહ્યું હતું- કાશ્મીરને આઝાદ કરવા 12 દેશોમાંથી ઈસ્લામના સૈનિકો આવ્યા છે. અમે તમારી કાર્બાઈન્સનો જવાબ રોકેટ લોન્ચર વડે આપીશું. ચાર વર્ષ બાદ જુલાઈ 1995માં જમ્મુ-કાશ્મીરમાં 6 વિદેશી પ્રવાસીઓનું અપહરણ કરવામાં આવ્યું હતું. અપહરણકર્તાઓએ પ્રવાસીના બદલામાં સમૂદ અઝહરને મુક્ત કરવાની માગ કરી હતી. દરમિયાન, ઓગસ્ટમાં, બે પ્રવાસીઓ અપહરણકારોની કેદમાંથી ભાગવામાં સફળ થયા હતા. જોકે, બાકીના વિશે કોઈ માહિતી મળી શકી નથી. ભારત સરકારે 1999માં પ્લેન હાઇજેક બાદ અઝહરને મુક્ત કર્યો હતો. 24 ડિસેમ્બર, 1999ના રોજ, કાઠમંડુથી દિલ્હી આવી રહેલા ભારતીય વિમાનને અઝહરના ભાઈ અને અન્ય આતંકવાદીઓએ હાઈજેક કર્યું હતું. તે તેને અફઘાનિસ્તાનના કંદહાર લઈ ગયો, જ્યાં તે સમયે તાલિબાનનું શાસન હતું. પ્લેનમાં પકડાયેલા લોકોના બદલામાં મસૂદ અઝહર સહિત ત્રણ આતંકીઓને મુક્ત કરવાની માગ કરવામાં આવી હતી. આતંકવાદીઓની માંગણીઓ પૂરી થઈ અને મસૂદને મુક્ત કરવામાં આવ્યો. આ પછી તે પાકિસ્તાન ભાગી ગયો હતો. ચીનની સરકારે મસૂદને ઘણી વખત UNSCમાં વૈશ્વિક આતંકવાદી જાહેર થતા બચાવ્યો છે. 2009માં પહેલીવાર અઝહરને વૈશ્વિક આતંકવાદીની યાદીમાં સામેલ કરવાનો પ્રસ્તાવ આવ્યો હતો. ત્યારપછી સતત ચાર વખત ચીને પુરાવાના અભાવે દરખાસ્ત પસાર થવા દીધી ન હતી. ઓક્ટોબર 2016માં, ચીને ફરીથી ભારતના ઠરાવની વિરુદ્ધ જઈને અઝહરને UNSCમાં બચાવ્યો.

આ પછી, 2017માં, અમેરિકાએ અઝહરને આતંકવાદી જાહેર કરવાની UNSCમાં માગ ઉઠાવી, પરંતુ ચીને ફરીથી દખલ કરી. આખરે મે મહિનામાં ચીને તેનો અવરોધ દૂર કર્યો અને મસૂદને UNSCમાં વૈશ્વિક આતંકવાદી જાહેર કર્યો હતો.

અંતરાત્માને જગાડવા માટે

એક દિવસ શિષ્યે ગુરુજીને પૂછ્યું, ‘ગુરુજી, તમે કહો છો, પ્રાર્થના કરો,ધ્યાન કરો,તમારી અંદરનો અવાજ સાંભળો,અંતરાત્માને જગાડો.ગુરુજી, પ્રયત્ન સતત કરું છું. સમય પર પ્રાર્થના કરું છું અને ધ્યાન પણ રોજ કરું છું છતાં અંદરથી કોઇ અવાજ સંભળાતો નથી પણ તમે માર્ગદર્શન આપો કે મારે શું કરવું જોઈએ જેથી મારો વિવેક જાગ્રત થાય?’

ગુરુજીએ કહ્યું, ‘વત્સ, અંતરાત્માને જગાડવા, અંદરના વિવેકને જાગ્રત કરવા સખ્ત અને સતત મહેનત કરવી પડે.સતત પ્રયત્નો કરવા પડે અને તે કંઈ એક દિવસ કે મહિનાઓમાં પ્રાપ્ત નહિ થાય. ધીરજ રાખીને સતત પ્રયત્ન કરીશ તો ધીમે ધીમે તારી અંદરનો વિવેક જાગ્રત થશે.’

શિષ્યે કહ્યું, ‘ગુરુજી, ધીમે ધીમે ભલે પણ કોઈ તો ખાસ રીત હશે. કઈ બાબતોનું ધ્યાન રાખવાનું કે કઈ ભૂલો નહિ કરવાની? કૈંક તો સમજાવો.’

ગુરુજી બોલ્યા, ‘વત્સ, અંતરાત્માને જાગૃત કરવા માટેની સફરમાં તને સતત સાથ આપે તેવા ત્રણ સાથીદારો છે. તેને સાથે રાખીશ તો ચોક્કસ ફળ મળશે. એક છે સંગીત ,બીજું છે જ્ઞાન અને ત્રીજું છે મૌન. આ ત્રણ સાથીઓને રોજ સાથે રાખીશ અને આગળ વધીશ તો અંતરમનનો પ્રકાશ જોઈ શકીશ.’

શિષ્ય બોલ્યો, ‘એટલે કઈ રીતે ગુરુજી? જ્ઞાન,સંગીત અને મૌન કઈ રીતે મદદ કરશે?’

ચાર્જિંગ પોઈન્ટ
હેતા ભૂષણ

ગુરજી બોલ્યા, ‘જો જ્ઞાન તારી સમજણશક્તિ વધારશે.દરેક બાબતને તું ઊંડાણથી સમજી શકીશ અને રોજ થોડી પળો મૌન રાખી શાંત પળોમાં તું આત્મચિંતન કરી ક્યાં ભૂલ થઇ,શું કરવું જોઈએ અને શું ન કરવું જોઈએ તેનો ચિતાર મેળવી શકીશ, જે તેને યોગ્ય રસ્તે આગળ લઇ જશે અને આ બે બાબતો પર ધ્યાન આપીશ તો ધીમે ધીમે પાત્રતા મળશે વધુ આગળ વધવાની.શાંતિથી ભરેલી મૌન ક્ષણોમાં આપણને સાચો રસ્તો દેખાય છે.’

શિષ્ય બોલ્યો, ‘ગુરુજી, સંગીત શું મદદ કરશે? ગુરુજીએ કહ્યું, ‘સંગીતની સાથે ,સંગીતના સૂરોમાં તું તારી ભક્તિ પરોવી લઈશ તો સંગીત તને મનની શાંતિ તરફ લઇ જશે અને મનની સાચી શાંતિની પળોમાં જ્ઞાન એવો રસ્તો દેખાડશે, જ્યાંથી અંતરમનને જગાડવાનો રસ્તો મળશે.અંતરમન ક્યારે જાગશે તે તો હું નહિ કહી શકું પણ સંગીતના સથવારે જ્ઞાનની સંગાથે શાંત મૌન પળોમાં અંતરમનનો વિવેક જાગ્રત થશે.’ શિષ્યે ગુરુજીને પ્રણામ કર્યા.

અમેરિકામાં ગેરકાયદેસર વસવાટ કરનારાંઓની હકાલપટ્ટી ઉપરાંત બીજા પ્રશ્નો પણ ટ્રમ્પના આગમન સાથે માથું ઊંચકશે

અમેરિકાના હાલના પ્રમુખ જો બાઈડેન વિદાય લે અને નવા પ્રમુખ તરીકે ડોનાલ્ડ ટ્રમ્પ સત્તાનાં સૂત્રો સંભાળે એ દિવસ નજીક આવતો જાય છે. ટ્રમ્પની કેટલીક પ્રાથમિકતાઓ છે જે એણે ચૂંટણીપ્રચાર દરમિયાન વ્યક્ત કરી હતી. આમાંની એક અમેરિકામાં ગેરકાયદેસર રીતે મેક્સિકો-કેનેડા બૉર્ડર અથવા અન્ય રીતે ઘૂસી આવતાં અને ગેરકાયદેસર રીતે અમેરિકામાં સ્થાયી થતાં ઘૂસણખોરોને અમેરિકા બહાર તગેડી મૂકવાની. અમેરિકામાં ગેરકાયદેસર રીતે પ્રવેશતાં બધાં ઘૂસણખોરો પકડાતાં નથી પણ રોજનાં ૧૦ જેટલાં ભારતીય ઘૂસણખોરો પકડાય, એમાંથી પાંચ ગુજરાતી હોય છે. એચ-૧બી વિઝા મેળવી અમેરિકા જઈ કામ કરતા H1B વિઝા હોલ્ડર ભારતીય વ્યાવસાયિકોમાં ૭૨ ટકા ગુજરાતીઓ છે.

આમ, અમેરિકામાં સ્થિર થવું તે ગુજરાતીઓની પહેલી પસંદગી છે એમ કહીએ તો જરાય ખોટું નથી. મોટા ભાગનાં ગુજરાતીઓ ડેમોક્રેટિક પાર્ટી પસંદ કરતાં હોવા છતાં આ વખતે એમાંનાં ઘણાં બધાં ટ્રમ્પ તરફ વળ્યાં અને એમણે ટ્રમ્પને જીતાડવામાં ફાળો આપ્યો. સરવાળે જમણેરી ઝોક ધરાવતાં યુવાનો, શ્વેત અમેરિકનો અને ડોનાલ્ડ ટ્રમ્પની સાથે લાગણી ધરાવતાં હિસ્પેનિક આ બધાએ ભેગાં થઈને ટ્રમ્પને ઐતિહાસિક વિજય અપાવ્યો છે. આને કારણે અત્યારે તો ટ્રમ્પ હવામાં ઊડે છે. વાંદરાને દારૂ પાયો હોય એ સ્થિતિ ટ્રમ્પ અને એની આજુબાજુના ટેસ્લાવાળા એલન મસ્ક સહિતનાની છે.

ટ્રમ્પે જાહેર કર્યું છે કે પ્રમુખ તરીકે એ પહેલો ઓર્ડર મેક્સિકો-કેનેડાની આયાત ઉપર ૨૫ ટકા અને ચીનની આયાત ઉપર ૧૦ ટકા ટેરિફ ઝીંકવાનો કરશે. બીજો મુદ્દો ગેરકાયદેસર ઘૂસણખોરોને ભગાડવાનો રહેશે. ત્રીજો મુદ્દો

વર્લ્ડ વૉચ
ડૉ. જયનારાયણ વ્યાસ

ઘણા મુદ્દા ટ્રમ્પ ગાદીએ બેસે એટલે રાહ જોતાં હશે. વિદેશમાં કાયમી વસવાટ કરવા માટે ભારતીય નાગરિકતા ત્યજતાં લોકોમાં પહેલા નંબરે દિલ્હી, બીજા નંબરે પંજાબ અને ત્રીજા નંબરે ૨૨,૩૦૦ નાગરિકો સાથે ગુજરાત આવે છે

જે એના મગજમાં ઘૂમરાય છે તે ‘નેચરલાઈઝએશન ઑફ બર્થ’, અમેરિકામાં જન્મને કારણે પ્રાપ્ત થતું નાગરિકત્વ ન મળે તે જોવાનો રહેશે. જ્યારે ચોથો મુદ્દો નાટોમાં અમેરિકાનો ફાળો ઘટાડવાનો રહેશે. આ ચારેય મુદ્દા ઉપરાંત અમેરિકાની ઈઝરાયલ અને યુક્રેન નીતિ શું રહેશે તેમજ ભારત સાથે અમેરિકાના સંબંધોમાં આવેલી કડવાશ જેવા બીજા ઘણા મુદ્દા ટ્રમ્પ ગાદીએ બેસે એટલે રાહ જોતાં હશે.

વિદેશમાં કાયમી વસવાટ કરવા માટે ભારતીય નાગરિકતા ત્યજતાં લોકોમાં પહેલા નંબરે દિલ્હી, બીજા નંબરે પંજાબ અને ત્રીજા નંબરે ૨૨,૩૦૦ નાગરિકો સાથે ગુજરાત આવે છે. દેશની પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિમાં ફુગાવો, બેરોજગારી અને અશાંતિ જેવાં પરિબળો માથું ઊંચકી રહ્યાં છે ત્યારે જીવના જોખમે પણ અમેરિકાની બૉર્ડર પાર કરી ઘણાં ભારતીયો, ખાસ કરીને ગુજરાતીઓ અમેરિકા પહોંચે છે. ૨૦૨૩-૨૪ દરમિયાન અમેરિકન કસ્ટમ્સ અને બૉર્ડર પ્રોટેક્શન દ્વારા ૨૯ લાખ લોકોને મેક્સિકો અને કેનેડા બૉર્ડરે અટકાવાયાં હોવાનું નોંધવામાં આવ્યું છે, જેમાં ૯૦૪૧૫ ભારતીય નાગરિકો હતાં, જે ભારતીયોનું અમેરિકા જઈને સેટલ થવાનું ખેંચાણ કેટલું તીવ્ર છે, તેનું ઉદાહરણ છે. અમેરિકામાં ભલે પગાર બહુ વધારે ન મળે પણ મૂળ આકર્ષણ બાળકો ત્યાં મોટાં થાય અને બીજું અમેરિકામાં જે કાંઈ બચત કરી હોય એ બચત ભારત આવે ત્યારે સીધી ૮૫ ગણી થઈ જાય અને એટલે એક લાખ ડૉલરની બચત કરી હોય તો ભારતમાં આવો વ્યક્તિ કરોડપતિ તરીકે આરામથી પોતાની નિવૃત્તિનો સમય ગાળી શકે એ ગણી શકાય. ગેરકાયદેસર રીતે અમેરિકા જવા માટે જાનનું જોખમ તો ખરું જ પણ ૪૦થી ૫૦ લાખ રૂપિયા જેટલો ખર્ચો થાય તે વધારાનો.

અમેરિકાની સેન્ટ્રલ બ્યુરોના ડેટા મુજબ કોઈ પણ પ્રકારના કાયદેસર ડોક્યુમેન્ટ વગર અમેરિકામાં રહેતાં ભારતીય નાગરિકોની સંખ્યા ૫,૮૭,૦૦૦ છે. આ સંખ્યા પણ અધિકૃત તો ન જ કહી શકાય, સાચી સંખ્યા આનાથી ઘણી વધારે હશે. આ પરિસ્થિતિમાં મોટા પાયે જો ભારતીયો અને તેમાં પણ ગુજરાતીઓની અમેરિકામાંથી હકાલપટ્ટી કરવામાં આવે તો આ લોકોને સમાવવાનો પ્રશ્ન અને તેને કારણે ઊભી થતી આડઅસરો નાની નહીં હોય. જો કે, આ પ્રતિબંધ એટલો સરળ નહીં હોય, કારણ કે મામલો છેક આંતરરાષ્ટ્રીય હ્યુમન રાઈટ્સ સુધી પહોંચે અને જેમ ભારતને આમાં મોટું નુકસાન થાય તેમ બીજા દેશોને પણ નાની-મોટી અસર તો થાય જ.

- આ લેખમાં પ્રગટ થયેલાં વિચારો લેખકનાં પોતાના છે.

બાબા અને તેમનો સંગીત પરિવાર જેમાંથી કેટલાંક મહાન સંગીતકારો નીકળ્યા

1974ના છેલ્લા ત્રિમાસિક ગાળામાં નવી દિલ્હીની મોર્ડન સ્કૂલમાં શમિયાના નીચે બેઠો હતો ત્યારે પહેલી વાર હું મહાનતાની હાજરીમાં હોવાનું જાણતો હતો. હું તાજેતરમાં જ કૉલેજમાં જોડાયો હતો, અને મિત્રોનું એક જૂથ મને સંગીત કોન્સર્ટ સાંભળવા સાથે લઈ ગયું હતું. કલાકારો અલી અકબર ખાન હતા, સરોદ પર; રવિશંકર, સિતાર પર; અને અલ્લારખા ખાન, તબલા પર. આટલો સમય નીકળી ગયો છે, તેઓ કયા રાગ વગાડતા હતા તે મને યાદ નથી. પરંતુ મને યાદ છે કે હું એકદમ મંત્રમુગ્ધ હતો, અને કોન્સર્ટ અલ્લાઉદ્દીન ખાનની યાદમાં યોજાઈ રહ્યો હતો, જે અલી અકબર અને રવિશંકર બંનેના શિક્ષક હતા.

દિલ્હીમાં તે રાત સુધી મારી સંગીતની રુચિ મોટે ભાગે બોબ ડાયલન અને બીટલ્સમાં ચાલી હતી, જેમાં મોહમ્મદ રફી અને લતા મંગેશકર ક્યારેક-ક્યારેક આવતા હતા. ધીમે ધીમે, અને બે મોટા મિત્રોની સૂચનાથી-બંને, કદાચ સંયોગથી નહીં, બંગાળીમાં સાંભળવાનું શરૂ કર્યું. આપણા શાસ્ત્રીય સંગીતને વધુ અને વધુ. હું સવારના નાસ્તા અને લંચની વચ્ચે ઓલ ઈન્ડિયા રેડિયો સાંભળવા માટે ક્લાસ બંક કરતો હતો, જે કલાકો દિલ્હી એ સ્ટેશન મોટાભાગે શાસ્ત્રીય સંગીતને સમર્પિત કરે છે. અને ક્રિકેટ પ્રેક્ટિસ અને રાત્રિભોજન પછી હું રેડિયો પર વધુ સંગીત સાંભળવાનો પ્રયત્ન કરીશ.

આજકાલ હું મોટાભાગે યુટ્યુબ પર સંગીત સાંભળું છું, જો કે હું જ્યારે પણ બની શકું ત્યારે બેંગ્લોરમાં કોન્સર્ટમાં હાજરી આપું છું અને લાંબી ફ્લાઈટમાં મને કંપની રહે તે માટે તેના પર સેંકડો સીડી સાથેનો આઈપોડ લઈ જઉં છું. પચાસ વર્ષ પહેલાંની નવી દિલ્હીની મોર્ડન સ્કૂલની એ પરિવર્તનશીલ રાત્રિની યાદ, ગયા અઠવાડિયે, સુરબહાર પર મંજ ખમાજ વગાડતા અન્નપૂર્ણા દેવીનું એક નાનકડું, પણ તદ્દન જાદુઈ, રેકોર્ડિંગ સાંભળીને ફરી પાછું યાદ આવ્યું. મેં તે ભાગ પહેલાં સાંભળ્યો હતો; પરંતુ હવે, કોઈક રીતે, તે મને વિચારવા લાગ્યો કે હું ફક્ત આપણા સંગીતના વારસાને જ નહીં, પરંતુ ખાસ કરીને એક સંગીત ઘરાના માટે ઋણી છું. અન્નપૂર્ણા માટે અલી અકબરની બહેન અને રવિશંકરની પહેલી પત્ની હતી. તેણીને પણ તેના પિતા અલ્લાઉદ્દીન ખાને શીખવ્યું હતું; અને તેણીએ પસંદ કરેલ સાધન હતું સુરબહાર. દુઃખદ રીતે, ઉઝરડા લગ્નને કારણે તેણીની જાહેર કારકિર્દી ટૂંકી પડી હતી; તે હવેથી એકાંતિક બની ગઈ, જોકે તેણે વિદ્યાર્થીઓને તાલીમ આપવાનું ચાલુ રાખ્યું, તેમાંના મહાન વાંસળીવાદક હરિપ્રસાદ ચૌરસિયા હતા. (અન્નપૂર્ણાનું જીવન અને વારસો નિર્મલ ચંદરની તાજેતરની દસ્તાવેજી ફિલ્મ A-6 આકાશ ગંગાનો વિષય છે)

અન્નપૂર્ણાને સાંભળીને, અલી અકબર અને રવિશંકર 1974માં દિલ્હીમાં રમતા હતા તે વિશે વિચારીને, મને વેદ મહેતાના અલ્લાઉદ્દીન ખાન પરના એક નિબંધ પર પાછા લઈ ગયો જે મેં વર્ષો પહેલા વાંચ્યો હતો. મહેતાનું એકાઉન્ટ, માણસ સાથેની મુલાકાતો પર આધારિત, સમૃદ્ધ અને રંગીન છે, જો કે તેને વાંચીને આશ્ચર્ય થાય છે કે પૌરાણિક કથા અને કાલ્પનિકનો અંત અને વાસ્તવિકતા અને હકીકત ક્યાંથી શરૂ થાય છે. આ નિબંધમાં બાંગ્લાદેશમાં આવેલા એક દૂરના ગામડાથી કલકત્તા સુધી શિક્ષકોની શોધમાં, ભીખ માંગવા અને સાથે જતા સમયે અલ્લાઉદ્દીનની મુસાફરીનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, તેમની મનોબળને સખત અને ગંભીર ગુરુઓની સૂચનાઓ દ્વારા પુરસ્કાર મળ્યો હતો. કલકત્તાથી સદા જિજ્ઞાસુ એપ્રેન્ટિસે એક સુપ્રસિદ્ધ બેકાર પાસેથી શીખવા માટે રામપુર જવાનો માર્ગ બનાવ્યો; તે વ્યક્તિએ તેને મળવાની ના પાડી, જ્યાં સુધી અલ્લાઉદ્દીને પોતાને રામપુરના નવાબની ગાડીની સામે આવીને ઉભો થઈ ગયો, જેણે પછી ઘમંડી ઉસ્તાદને તેને લઈ જવા માટે સમજાવ્યા.

અલ્લાઉદ્દીને પાછળથી મધ્ય ભારતમાં આવેલા નાના રાજ્ય મૈહરમાં પ્રવેશ કર્યો, જ્યાં તે આખી જિંદગી સંગીત વગાડતો અને શીખવતો રહ્યો. તેમના શિષ્યોમાં, પહેલેથી જ ઉલ્લેખિત ત્રણેય સિવાય, સિતારવાદક નિખિલ બેનરજી અને વાંસળીવાદક પન્નાલાલ ઘોષ જેવા જાણીતા મહાનુભાવો, તેમજ મૈહરના ઓછા હોશિયાર મહારાજાનો સમાવેશ થાય છે. જ્યારે તેઓ શીખવતા ન હતા ત્યારે તેમણે દિવસમાં પાંચ દિવસ નમાઝ કરી હતી અને શહેરના હિન્દુ મંદિરમાં પ્રાર્થના કરી હતી, જ્યારે તેઓ સાર્વત્રિક રીતે ‘બાબા’ (તેમના મૂળ બંગાળીમાં પિતા, પણ હિન્દુસ્તાનીમાં વૃદ્ધ ઋષિનું આદરપૂર્વક નામ) તરીકે જાણીતા બન્યા હતા.

મહેતાના નિબંધમાંથી (જે તેમના 1970ના પુસ્તક પોર્ટ્રેટ ઓફ ઈન્ડિયામાં છે), હું અનુક્રમે અંજના રોય અને સહના ગુપ્તા દ્વારા બાબા અલ્લાઉદ્દીન ખાનના બે વધુ તાજેતરના જીવનચરિત્ર અભ્યાસ તરફ આગળ વધ્યો. બંને લેખકો બાબાના વિદ્યાર્થીઓના બાળકો તરીકે મોટા થયા હતા; અને આ કારણોસર તેમના પુસ્તકો વધુ વજનદાર છે, ખાસ કરીને સંગીતની દ્રષ્ટિએ, મહેતાના ખાતા કરતાં. તેઓ અલ્લાઉદ્દીનની અંગત અને વ્યાવસાયિક સફર, ઘણાં વિવિધ સાધનોમાં તેમની નિપુણતા, ભારતીય સંગીત માટે ઓર્કેસ્ટ્રાની રચના અને ઘણા નવા જોડ રાગોને શોધી કાઢે છે. વર્ણન પ્રસંગોપાત આદરણીય તરફ વલણ ધરાવે છે; ન તો બાબાના કેન્દ્રીય શિક્ષણશાસ્ત્રના મેક્સિમનો ઉલ્લેખ કરે છે, જે મહેતા સાથે સંબંધિત છે, અંગ્રેજી અનુવાદમાં વાંચે છેઃ ‘હું જૂનો વિચાર માનું છું કે શીખવવું અને મારવું એકસાથે ચાલે છે’. 1970 ના દાયકામાં મેં મારા બંગાળી મિત્રો પાસેથી સાંભળેલી વાર્તાઓ આ દાવાની માન્યતાની પુષ્ટિ કરે છે. અલી અકબર અને રવિ શંકર, અને પ્રસંગોપાત મૈહરના મહારાજા પણ, તેમના શિક્ષકની અધીરાઈને આધીન હતા જે મારપીટનું સ્વરૂપ લે છે.

આપણી સમકાલીન સંવેદનશીલતાને અલ્લાઉદ્દીન ખાનના પાત્રનું આ પાસું અયોગ્ય લાગશે. હું પણ કરું છું; તેમ છતાં મને તેમની પુત્રી અન્નપૂર્ણા

સમયાંતર
રામચંદ્ર ગુહા

હું સંગીતનો વિદ્વાન નથી, કે સંગીતનો જાણકાર પણ નથી; માત્ર એક ઉત્સાહી કલાપ્રેમી શ્રોતા. તે ભાવનાથી જ આ કૉલમ લખાઈ છે

દેવીના સહના ગુપ્તાના પુસ્તકના પ્રસ્તાવનાના અંતિમ ફકરામાં આશ્વાસન (અને પોષણ) મળે છે. આ નોંધે છે કે ‘બાબાએ તેમના જીવનના ચાર દાયકાથી વધુ સમય મૈહારમાં વિતાવ્યો - સંગીતની તેમની દિવ્ય ભેટ વગાડવામાં, શીખવવામાં અને વહેંચવામાં. તેમના શિષ્યોમાં વીસમી સદીના કેટલાક શ્રેષ્ઠ-ક્રમાંકિત વાદ્યવાદકોની પ્રભાવશાળી શ્રેણીનો સમાવેશ થાય છે.’અન્નપૂર્ણા આ બિજ્વેલ્ડ વિદ્યાર્થીઓની યાદી આપે છેઃ અલી અકબર, રવિ શંકર, પન્નાલાલ ઘોષ, નિખિલ બેનર્જી, વગેરે - પોતાની જાતને છોડીને, ખૂબ અન્ય કોઈપણ તરીકે તેના સાધન પર વર્ચ્યુસોનું. પછી આ ખૂબ જ પડઘો પાડતી છેલ્લી પંક્તિ આવે છેઃ ‘સૌથી ઉપર, બાબા કદાચ મારા જીવનમાં સૌથી વધુ બિનસાંપ્રદાયિક વ્યક્તિ હતા.

એવી જ રીતે, અંજના રોય લખે છે કે ‘અલ્લાઉદ્દીન ખાન ક્ષુદ્ર વિચાર ધરાવતા વંશીય-કેન્દ્રિત રાષ્ટ્રવાદી ન હતા. તેમની દેશભક્તિ એક વ્યાપક વિશ્વ દ્રષ્ટિમાં ભળી ગઈ. તેમણે ક્યારેય નામનો જમણો ભાગ જોવાની પરવા કરી ન હતી - અટક - જેને તેઓ સંકુચિતતાનું પ્રતીક માનતા હતા, કારણ કે તે સંબંધિત વ્યક્તિની જાતિ અથવા સંપ્રદાય દર્શાવે છે. હિંદુ-મુસ્લિમ એકતા અને તમામ ધર્મો અને સંપ્રદાયોના સ્વસ્થ સંશ્લેષણની આકાંક્ષા ધરાવતા હતા.’ હવે પાંચ દાયકાથી મેં અલ્લાઉદ્દીન ખાનના શિષ્યોનું સંગીત સાંભળ્યું છે અને ઘણું બધું સાંભળ્યું છે. જો કે, ધાર્મિક કટ્ટરપંથીઓ અને ક્રિકેટિંગ જિન્ગોઈસ્ટ્સથી વિપરીત, સંગીત પ્રેમીઓ સંકુચિતતાને બદલે વિશ્વવ્યાપી હોય છે. આમ અન્ય હાથો દ્વારા પ્રશિક્ષિત મહાન વાદ્યવાદકો છે જેમણે મને પણ ખૂબ આનંદ આપ્યો છે; તેમાંથી બિસ્મિલ્લા ખાન, વિલાયત ખાન, અબ્દુલ હલીમ જાફર ખાન, એન. રાજમ, બુદ્ધદેવ દાસગુપ્તા અને રાધિકા મોહન મોઈત્રા. તેમ છતાં, તે બાબાનો સંગીત પરિવાર છે- જ્યારે હિન્દુસ્તાની વાદ્યવાદકોની વાત આવે છે-એ મને દાયકાઓમાં સૌથી વધુ સામૂહિક આનંદ આપ્યો છે. હું તેમના શિષ્યોમાંથી સૌથી વધુ પ્રખ્યાત સાંભળું છું; અને ઘરાનાના અન્ય લોકો કે જેઓ ખૂબ જ સારી રીતે કુશળ છે, જો તે એટલા જાણીતા નથી, જેમ કે સરોડિયાઓ શરણ રાની, બહાદુર ખાન અને રાજીવ તારાનાથ, દરેક એક ખૂબ જ અલગ સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક પૃષ્ઠભૂમિમાંથી છે. પહેલા બેએ બાબા પાસેથી તાલીમ કરી હતી; ત્રીજાને તેમના પુત્ર અલી અકબર દ્વારા તાલીમ આપવામાં આવી હતી.

હું સંગીતનો વિદ્વાન નથી, કે સંગીતનો જાણકાર પણ નથી; માત્ર એક ઉત્સાહી કલાપ્રેમી શ્રોતા. તે ભાવનાથી જ આ કૉલમ લખાઈ છે; અને તે જ ભાવના છે જે હું નિષ્કર્ષમાં અલ્લાઉદ્દીન ખાનના ભંડાર અને તેણે ઉત્પન્ન કરેલા સંગીતના વંશમાંથી કેટલીક વ્યક્તિગત મનપસંદ ઓફર કરું છું. આ અન્નપૂર્ણા દેવીની ઉપરોક્ત મંજ ખમાજ છે; રવિશંકરની પહાડી ઝીંઝોટી; અલી અકબર ખાનની છાયાત; નિખિલ બેનર્જીની એક કલાક તેર મિનિટ લાંબી રાગેશ્વરી; પન્નાલાલ ઘોષની હમસાધ્વાણી; અને બહાદુર ખાનની નાટ બિલાવલ. ઓનલાઈન મૈહર ઘરાનાની કેટલીક કલ્પિત જુગલબંધીઓ પણ છેઃ અલી અકબર અને નિખિલ બેનર્જી; અલી અકબર અને રવિશંકર; રવિશંકર અને અન્નપૂર્ણાના એક દંપતિએ પણ 1950માં એકસાથે રમતા રેકોર્ડ કર્યા હતા, જે બાદમાં દુઃખદ રીતે કોન્સર્ટ સ્ટેજ છોડી દેતા હતા અથવા તેમને જવાની ફરજ પડી હતી. અને મારે એક કાલાતીત જુગલબંધીનો ઉલ્લેખ કરવો જોઈએ જે બાબા અને બિન-બાબા, ઉત્તર અને દક્ષિણ, હિંદુસ્તાની અને કર્ણાટિક, મુસ્લિમ અને હિન્દુને ભેળવે છે. આ એક યમન/કલ્યાણી છે જે અલી અકબર ખાન દ્વારા સરોદ પર અને ડોરેસ્વામી આયંગરે વીણા પર વગાડ્યું હતું, જેમાં તબલા પર ચતુર લાલ અને મૃદંગમ પર રામૈયા એમ.એસ. તે લગભગ સાઠ વર્ષ પહેલાં લલિતા અને શિવરામ ઉભાયકરના બેંગ્લોરના ઘરે રેકોર્ડ કરવામાં આવ્યું હતું.

- આ લેખમાં પ્રગટ થયેલાં વિચારો લેખકનાં પોતાના છે.

ચર્ચાપત્ર

charchapatra@gujaratmitra.in

દેશનું અર્થતંત્ર નબળું પડયું છે

ભારત 15 ઓગસ્ટ 1947ના રોજ આઝાદ થયો ત્યારે એક ડોલરના 3.30 રૂપિયા હતા અને સમય જતાં આજે રૂપિયો નિરંતર નબળો પડતો ગયો. 2024માં 1 ડોલર સામે રૂપિયો 85-08 છે. જેના મુખ્ય જવાબદર કારણો આ છે. 1. દેશની આયાત અને નિકાસ વચ્ચે મોટો તફાવત જોવા મળે છે. આયાત કરતાં નિકાસ ઘણી ઓછી છે. 2. અમેરિકામાં અત્યારે ઊંચા વ્યાજ દરો છે. તેથી રોકાણકારો સ્વાભાવિક રીતે અમેરિકામાં વધુ રોકાણ કરી રહ્યા છે જેને પરિણામે ડોલર મજબૂત બન્યો છે. એની વિપરીત અસર હેઠળ રૂપિયો નબળો થઇ રહ્યો છે. 3. જે દેશ અન્ય દેશોમાંથી આયાત પર નિર્ભર હોય છે તેની કરન્સી નબળી હોય છે. ભારત અનાજ દૂધ વગેરે ચીજો બાદ કરતાં બાકીની ચીજો માટે વિદેશો પર વધુ નિર્ભર થતું જાય છે. 4. રાજકીય સ્થિરતાનો અભાવ એ પણ રૂપિયો નબળો પડવાનું એક કારણ છે. મોદી સરકાર પાસે સ્પષ્ટ બહુમતી નથી. મોદી સરકાર આવી એ 10 વર્ષ પહેલાં 2013માં 1 ડોલરનો ભાવ 54. 78 રૂપિયા હતો જે આજે 10 વર્ષના શાસનકાળમાં રૂપિયો 57 ટકા તૂટયો છે. હવે દેશનું અર્થતંત્ર મજબૂત થયું હોય એવું કહેવું એ લોકોને મુરખ બનાવવાની તર્ક વગરની વાતો છે.

સુરત - રાજુ રાવલ

દેશમાં અસમાનતા અને જવાબદારી

દેશમાં દરેક પ્રકારની અસમાનતા જો નાબૂદ કરવામાં ન આવશે તો તેનાં ગંભીર પરિણામો ભવિષ્યમાં આવનારી નવી પેઢીને ભોગવવાનાં રહેશે. સ્વતંત્રતા, સમાનતા અને બંધુત્વની ભાવના ધરાવનારા દેશમાં જો દરેક બાબતમાં અસમાનતાની જ લાગણી લોકોએ અનુભવવાની હોય તો પછી લોક્શાહી શું લોકો દ્વારા ચૂંટાયેલા પ્રતિનિધિઓને લાભ માટે છે? રાજકીય ક્ષેત્રે રામમનોહર લોહિયા, મધુ લિમયે, અશોક મહેતા જેવા અનેક નેતાઓ નાં નામો ગણાવી શકાય, જેઓ આર્થિક અસમાનતા અને ગરીબીનો વિરોધ કરતા હતા, દરેકને સરખી તક મળવી જોઈએ. ડૉ. મનમોહનસિંહ સરકાર દ્વારા ૧૯૯૧ ના વર્ષમાં ઉદારીકરણ ,ખાનગીકરણની નીતિ અમલમાં લાવવામાં આવી એટલે દરેક ક્ષેત્રમાં ખાનગીકરણનું આગામન શરૂ થતાં આખરે ગરીબ અને મધ્યમ વર્ગના તેમજ વંચિતો આદિવાસીને આગળ આવવાની તક ઓછી થતી ગઈ. જો કે ખાનગીકરણ અને ઉદારીકરણની નીતિથી જેને લાભ મેળવવો હતો તેમને તો મળ્યો જ છે. તાજેતરમાં જ ‘ગુજરાતમિત્ર’ દૈનિકના તંત્રી લેખમાં ધનવાનોની સંખ્યામાં વધારો થયાનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો. અખબારમાં પ્રસિદ્ધ થતા સમાચારો જણાય કે દેશમાં ૮૦ કરોડ લોકો જો રેશનિંગનું અનાજ મેળવતા હોય તે દેશમાં કેવી અસમાનતા પ્રવર્તતી હશે? કોઈ પણ પ્રકારની નીતિ ઘડવામાં આવે તેમાં છેવાડાના માનવીને અન્યની હરોળમાં લાવવાની તક આપી ને સક્ષમ બનાવી ને પછી યોજના મૂકો. “જમવાનું ભરપૂર આપો પણ જો ખોરાક ચાવવા માટે દાંત જ ન હોય તો કોઇ અર્થ ખરો?

સુરત - ચંદ્રકાન્ત રાણા

આવો દેખાડો જરૂરી છે?

આપણે સૌ અવારનવાર લગ્નપ્રસંગમાં તો જતાં જ હોઈએ છીએ. ત્યાં તમે જોશો તો સ્વરુચિ ભોજન માટે અનેક કાઉન્ટર બનાવેલાં હોય છે. બે ત્રણ જાતનાં સુપ હોય, તમે તમારી ઈચ્છા પ્રમાણે સુપ લઈને પી શકો છો. ત્યાર પછી આવે સ્ટાર્ટર. પણ હવે તો સ્ટાર્ટર પણ મંડપમાં કેટરીંગવાળા છોકરાઓ લઈને ફર્યા કરતા હોય છે અને બધા તે લઈને આરોગતા હોય છે. વળી વેલકમ ડ્રીંક્સને કેમ ભૂલાય? એ તો ખરું જ. પછી બે ત્રણ જાતની ચાટનું કાઉન્ટર હોય, ઢોસાનું કાઉન્ટર હોય, પીઝાનું કાઉન્ટર હોય, લાઈવ ઢોકળાનું કાઉન્ટર હોય. આ બધા પાસેથી પસાર થાય ત્યારે તેમને જેમાં રસ હોય એ વાનગી તમારે લેવાની ચાખવાની. ન ભાવે તો ડસ્ટબીનમાં નાંખી દેવાની. આવું કરતાં ઘણાંને મેં જોયા છે. ત્યાર બાદ મેઈન કોર્ષની શરૂઆત થાય. બે સ્વીટ, બે ફરસાણ, બે ત્રણ જાતનાં શાક હોય, પુલાવ-કઢી, ચપાટી, પુરી, રોટી, પાપડ-પાપડી, કચુંબર, અથાણાં તો ખરાં જ. પણ મને સવાલ એ થાય છે એક માણસ આટલું બધું કેવી રીતે ખાઈ શકે? અને અંતે થાય વાનગીનો બગાડ. એના કરતાં સાદું સીધું ભોજન ન રાખી શકાય? વળી અંતે આઈસ્ક્રીમ તો ખરું જ. તેમાં પણ બે ત્રણ ફ્લવેર હોય. છેલ્લે મુખવાસનું કાઉન્ટર. હું તો એવું માનું છું કે આ બધામાં બદલાવ ખૂબ જરૂરી છે.

અડાજણ - શીલા સુભાષ ભટ્ટ

માય નેમ ઈઝ ઈંગ્લિશ

કોમવાદ,જાતિવાદ પછી જો દેશને સૌથી વધુ બરબાદ કર્યા હોય તો એ છે “ભાષાવાદ”! દેશ-દુનિયાની કોઈ પણ ભાષા શીખવી એ ગુનો નથી પરંતુ એ ભાષાના પ્રભુત્વનું પોતાના દેશમાં જ્યાં જરૂર ન હોય ત્યાં તેનું પ્રદર્શન કરવું એક હલકટાઈથી વધુ કશું નથી. માન્યું કે આજે અંગ્રેજી ભાષાનું ચલણ વધ્યું છે નાનાં બાળકો ઈંગ્લિશ બોલે છે પણ તેને ગુજરાતીમાં પૂછો દહીં, મીણબત્તી, બારણું, ઝરણું બોલો મોઢું નાનું થઈ જશે! ગુજરાતમાં જન્મેલ બાળકને ગુજરાતી ન આવડે તો તે ગુજરાતમાં શું કરશે? તમે જે દેશમાં રહો છો તે દેશની માતૃભાષા અને રાષ્ટ્રીય ભાષા ન આવડતી હોય અને અન્ય દેશની દશ ભાષા પણ આવડતી હોય તો એ બધી ભાષા શીખવી એક મૂર્ખતાથી વધુ કાંઈ નથી. ભારતની ૭૦ થી ૮૦ ટકા પ્રજાને અંગ્રેજી તો છોડો વ્યવસ્થિત હિન્દી બોલતા કે સમજતા નથી. આવડતું તેમ છતાં લૉનના ફોર્મ,બેંકના ફોર્મ,મેડીક્લેમના ફોર્મ,શેર બજાર કે મ્યુચ્યુઅલ ફંડ,શાળાના ફોર્મ માતૃભાષામાં નહીં અંગ્રેજીમાં જ શા માટે છાપવામાં આવે છે? મુંબઈના કોઈ પણ સ્ટેશન પર તો ભિખારી પણ ભીખ ઈંગ્લિશમાં માગે...!ઈંગ્લિશ અને ઝીણા અક્ષરથી અભણ જ નહીં ભણેલા પણ છેતરાય છે.

સુરત - કિરણ સૂર્યાવાલા

નખશીખ સજ્જન, જ્ઞાની રાજકારણીની વિદાય

આમ તો રાજકારણી વ્યક્તિ માટે સજ્જન અને જ્ઞાનીનું વિશેષણ વાપરવું હોય તો તે અશક્ય ના હોય તો પણ એક પ્રશ્ન જરૂર ઉપજાવે કે કોને માટે આ વિશેષણો વાપરવાં. વર્ષોનાં વ્હાણાં વાયા પછી શ્રી અટલબિહારી બાજપાઈ પછી આ વિશેષણોનો ઉપયોગ કરવાની ભાગ્યે જ કોઈ આશા દેખાતી હતી, પણ શ્રી બાજપાઈથી સવાયા ડો. મનમોહનસિંહ માટે વાપરવાનું યોગ્ય લાગ્યું છે. તેઓનું જ્ઞાન, તેઓની કર્તવ્યનિષ્ઠા, તેઓનો વિવેક અને સ્વભાવની સૌમ્યતા ક્યારેય ભુલાય તેમ નથી. મારી વયને કારણે સ્મૃતિલોપ જરૂર થયો છે અને એ પણ ફક્ત વર્ષ યાદ નથી. છતાં, જીવનભારતીના રંગભવનમાં ડો, સિંહનું એક વ્યાખ્યાન યોજાયુ હતું. આ આખું વ્યાખ્યાન મેં બરોબર સાંભળ્યું હતું. વ્યાખ્યાનમાં તેમણે કહેલી કોંગ્રેસની નીતિની વાતો, કે દેશના રાજકીય ભાવિ, વર્તમાન અને ભૂતકાળની બધી વાતો દરમ્યાન એમના વ્યાખ્યાન દરમ્યાન એક પણ શબ્દ વિરોધીઓની ટીકા માટે કે એક પણ શબ્દ કોઈની વ્યક્તિગત નીતિઓ પ્રત્યે વપરાયો નહોતો. વળી કોઈને માટે કોઈ ઉપનામ પણ ક્યારેય વાપર્યું હોય તેવું વ્યાખ્યાનમાં તો ન જ સંભળાયેલું પણ એઓના કોઈ પણ હોદ્દાના કાર્યકાળનાં વખતમાં કોઈ દૈનિકમાં કે કોઈ ટી.વી. ચેનલ પર જાહેર થયું હોય તેવું મારા ધ્યાનમાં નથી. આ દેશની ઉદારીકરણની નીતિનો તથા છેવાડાનાં અને સમગ્ર ભારતનાં તમામ નાગરિકોનું અગત્યનું એવું ઓળખપત્ર, આધાર કાર્ડ, આર. ટી. આઈ. અને રાઈટ ટુ એજ્યુકેશન જેવી મહત્ત્વની નીતિઓનો શિલાન્યાસ ડો મનમોહનસિંહે જ કર્યો હતો. પ્રજા જ્યારે પણ એમને ટી. વી. પર કોઈ પણ કાર્યક્રમમાં જોતી ત્યારે તેઓને ક્યારેય છાતી ફુલાવીને અને નજરમાં રોફ દેખાયો નથી. ખૂબ જ નમ્ર બોડી લેન્ગ્વેજ,ખૂબ ઓછું બોલનારા અને મક્કમતાથી ફરજ નિભાવતા ડો. મનમોહનસિંહને શત શત પ્રણામ.

સુરત - રાજેન્દ્ર કર્ણિક